

*Marcin Margoński, LL. M.
Uniwersytet Europejski Viadrina
we Frankfurcie nad Odrą*

Kuratela spadku w obrocie notarialnym

Do ustanowienia kuratora spadku (art. 666 i nast. k.p.c.) dochodzi obecnie w polskiej praktyce sądowej niezwykle rzadko. Instytucja ta miała szerokie zastosowanie jeszcze bezpośrednio po drugiej wojnie światowej¹. Zmieniające się warunki ustrojowe, ekonomiczne i okrojone kręgi spadkobierców ustawowych sprawiły, iż szybko przestała potem odgrywać praktyczną rolę. Po trwającym dziesięciolecia stanie hibernacji kuratela spadku bardzo powoli przywracana jest do życia od lat 90. ubiegłego wieku².

Brak współczesnych doświadczeń związanych z tą instytucją prawną sprawia, że napotkanie kuratora spadku w obrocie prawnym prowadzi najczęściej do sporych praktycznych trudności. Niniejszy tekst poświęcony jest tym aspektom kurateli spadku, które mogą mieć znaczenie w obrocie notarialnym. Podejmę w nim próbę przedstawienia wybranych problemów prawnych związanych z występowaniem kuratora spadku przed notariuszem. Odłąbną kwestią, która podlegała będzie omówieniu, są możliwości włączenia notariuszy w system zarządu spadkami nieobjętymi.

¹ Poglębiony rys historyczny obejmujący funkcjonowanie kurateli spadku na ziemiach polskich przedstawił A. S t e m p n i a k, *Zarząd spadku nieobjętego w ujęciu przepisów KPC* – cz. I, MoP 2010, nr 18, s. 997-1001.

² Pionierskie są w tym względzie doświadczenia sądów krakowskich, gdyż po 1989 r. znaczna liczba nieruchomości o niewyjaśnionym stanie prawnym wymusiła w Krakowie konieczność reaktywowania na znaczną skalę instytucji kurateli spadku.

1. Przesłanki ustanowienia kuratora spadku

Kuratela spadku jest jednym z instrumentów służących sprawowaniu pieczy nad spadkiem nieobjętym. Ze spadkiem nieobjętym mamy do czynienia, kiedy spadkobiercy nie sprawują nad spadkiem faktycznej pieczy³. E. Skowrońska-Bocian⁴ wyróżnia trzy rodzaje sytuacji, w których spadek pozostaje nieobjęty:

- istnieją wątpliwości co do osoby spadkobiercy,
- spadkobierca jest wprawdzie znany, ale porozumienie się z nim napotyka na poważne trudności i nie można powiadomić go o fakcie nabycia spadku,
- znany i mający świadomość dziedziczenia spadkobierca nie jest w stanie objąć spadku w posiadanie.

Objęcie spadku jest zatem kategorią faktyczną niezależną od przyjęcia spadku⁵ i niezależną od ewentualnego stwierdzenia nabycia spadku⁶. Rozstrzygający jest stan z chwili orzekania (art. 316 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), więc sądy spadku mogą mieć, i w praktyce mają, do czynienia ze spadkami otwartymi dość dawno. Stan nieobjęcia spadku możliwy jest w wypadku wielości spadkobierców potencjalnie aż do czasu działa spadku⁷.

Drugą przesłanką ustanowienia kuratora spadku jest konieczność sięgnięcia po ten środek ochrony spadku nieobjętego („sąd czuwa nad całością spadku, a w razie potrzeby ustanawia kuratora spadku”, art. 666 § 1 k.p.c.). Zachodzi ona, gdy w razie nieustanowienia kuratora spadku prawa spadkobierców zagrożone byłyby uszczupleniem, w szczególności

³ Orzeczenie SN z dnia 5 kwietnia 1956 r., III CR 566/56 (OSNCK 1956, nr 4, poz. 115); J. Pietrzykowski, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, red. K. Piasecki, t. II: *Komentarz do artykułów 506-1088*, Warszawa 2006, art. 666, nb. 1.

⁴ E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga czwarta: *Spadki*, Warszawa 2008, art. 925, uwaga 5.

⁵ J. Pietrzykowski, [w:] *Komentarz...*, art. 666, nb. 1; B. Dobrzański, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, art. 666, s. 936.

⁶ J. Ignatowicz, *Odpowiedź na pytanie prawne*, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1956, z. 5, s. 41.

⁷ M. Margoński, *Kurator spadku*, Warszawa 2009, s. 45.

poprzez zmniejszenie aktywów lub zwiększenie pasywów spadku lub gdy roztoczenie pieczy nad spadkiem w drodze ustanowienia kuratora spadku podyktowane jest interesem publicznym⁸. Podejmując decyzję w tej kwestii powinno się uwzględnić koszty kurateli spadku, w tym wynagrodzenie kuratora⁹. Alternatywą jest ograniczenie pieczy do któregoś z sądowych środków ochrony spadku nieobjętego (spis inwentarza, sprzedaż rzeczy ruchomych¹⁰) lub środków zabezpieczenia spadku (art. 634, 635 k.p.c.). Kuratela spadku jest jednak najczęściej najefektywniejszym sposobem roztoczenia pieczy nad spadkiem nieobjętym.

Do ustanowienia kuratora spadku dojść może z urzędu¹¹, gdyż sąd spadku z urzędu zobowiązany jest do roztoczenia pieczy nad spadkiem nieobjętym. Kuratela spadku jest instrumentem służącym wypełnieniu spoczywającego na organach władzy publicznej obowiązku ochrony własności i dziedziczenia wypływającego z art. 21 ust. 1 Konstytucji¹² i protokołu nr 1 do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹³.

⁸ M. Margoński, *Kurator spadku...*, s. 41; aprobująco A. Stempniak, *Zarząd spadku...*, cz. I, s. 1004.

⁹ Odmienne A. Stempniak, *Zarząd spadku...*, cz. I, s. 1004.

¹⁰ Szerzej o sądowym zarządzie spadkiem nieobjętym A. Stempniak, *Zarząd spadku...*, cz. I, s. 1002 i nast.

¹¹ Uchwała SN z dnia 2 kwietnia 2008 r., III CZP 12/08 (MoP 2008, nr 6, s. 450); B. Dobrzański, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, art. 666, s. 937; W. Siedlecki, [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, t. II: *Postępowanie rozpoznawcze przed sądami pierwszej instancji*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1987, s. 748; S. Dmowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I: *Komentarz do artykułów 1-505¹⁴*, Warszawa 2006, art. 180, nb. 15; M. Jędrzejewska, [w:] T. Reczeński, J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, Warszawa 2006, art. 180, nb. 15; L. Kaltenbek-Skarbek, W. Żurek, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2007, s. 109; A. Zieliński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2008, art. 180, nb. 18, art. 666, nb. 7; J.S. Piątkowski, H. Witczak, A. Kawalko, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. X: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2009, roz. II, nb. 137, s. 169; M. Margoński, *Kurator spadku...*, s. 50; M. Walasik, *Zabezpieczenie spadku obejmującego rachunek bankowy*, PS 2010, nr 1, s. 54; A. Stempniak, *Recenzja. Marcin Margoński, Kurator spadku*, Rejent 2010, nr 2, s. 113.

¹² Tak również A. Stempniak, *Recenzja...*, s. 111. Podobnie wyrok NSA z dnia 5 lipca 2010 r., II OSK 1136/09, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

¹³ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, 285.

W praktyce stany faktyczne prowadzące do konieczności ustanowienia kuratora spadku mogą być bardzo różne. Duża część kuratel związana jest z wchodzącymi w skład spadku nieruchomościami. W polskich warunkach są to niejednokrotnie nieruchomości o niejasnym od dziesięcioleci stanie prawnym. Kuratela służyć może ochronie takiej nieruchomości spadkowej przez zapewnienie nad nią pieczy lub może być związana z koniecznością przeprowadzenia postępowania administracyjnego lub sądowego dotyczącego takiej nieruchomości (nakaz rozbiórki budynku, ustanowienie drogi koniecznej, zgoda właściciela wyrażana w ramach postępowania prawnobudowlanego dotyczącego nieruchomości sąsiedniej itd.). Tło ustanowienia kurateli może być też wyłącznie procesowe (śmierć strony postępowania sądowego, administracyjnego lub sądowno-administracyjnego)¹⁴ lub związane z dokonaniem konkretnej czynności prawnej (np. wydanie pracownikowi świadectwa pracy po śmierci pracodawcy).

2. Zakres obowiązków i pozycja prawna kuratora spadku

Kurator spadku działa na dwóch płaszczyznach. Pierwszą jest ustalenie spadkobierców i poinformowanie ich o otwarciu spadku (art. 667 § 1 k.p.c.). Drugą płaszczyzną jest zabezpieczenie majątku spadkowego i zarząd nim (art. 667 § 2 k.p.c.). Do sprawowania przez kuratora zarządu majątkiem spadkowym znajdują zgodnie z art. 667 § 2 k.p.c. odpowiednie zastosowanie przepisy o zarządzie w toku egzekucji z nieruchomości (art. 931-941 k.p.c.). W zakresie odmiennie nieuregulowanym znajdują ponadto do kurateli spadku zastosowanie przepisy materialnoprawne (art. 178 § 2 k.p.c.) i procesowe (art. 605 k.p.c.) o opiece¹⁵.

Zakres obowiązków kuratora spadku wynikający z ustawy może być modyfikowany przez sąd spadku w postanowieniu o ustanowieniu kuratora w zależności od wymogów konieczności ochrony spadku nieobjętego. Może zatem przykładowo zostać ograniczony do dokonywania

¹⁴ O ustanowienie kuratora spadku może zwrócić się do sądu spadku także sąd lub organ prowadzący postępowanie (art. 180 § 2 k.p.c., art. 30 § 5 k.p.a., art. 128 § 1 pkt 1 u.p.p.s.a.).

¹⁵ Uchwała SN z dnia 18 grudnia 2008 r., III CZP 86/08 z glosą M. M a r g o ń s k i e g o, PS 2009, nr 11-12, s. 209 i nast.

określonego rodzaju czynności, zarządu określoną nieruchomością, ustalenia spadkobierców czy nawet dokonania określonej jednorazowej czynności.

W ramach ustalania spadkobierców kurator spadku podejmuje czynności faktyczne i prawne. Poszukiwania dotyczą spadkobierców po pierwotnym spadkodawcy, a często także następców prawnych zmarłych następczo spadkobierców. Kurator powinien wychodzić poza czynności podejmowane rutynowo przez sądy spadku w ramach ustalania spadkobierców w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku. Poszukiwania spadkobierców obejmują zazwyczaj rozmowy z sąsiadami, powinowatymi i znajomymi spadkodawcy, korzystanie z akt sądowych, pracowniczych, akt organów emerytalnych, informacji meldunkowych itd. Konieczne mogą być także kwerendy w źródłach historycznych (archiwa państwowe i księgi parafialne). Nierzadko poszukiwania spadkobierców prowadzą za granicę. Skomplikowany charakter poszukiwań może, przy sporej wartości spadku, stanowić podstawę do zaangażowania przez kuratora profesjonalnych genealogów spadkowych, tzw. poszukiwaczy spadkobierców¹⁶. Ustaliwszy spadkobierców, kurator spadku składa wniosek o stwierdzenie nabycia spadku¹⁷. Ustalenie spadkobierców nie prowadzi jeszcze samo przez się, jak wspomniano, do uchylecia kurateli, gdyż niezbędne jest objęcie spadku lub ustanie konieczności sprawowania nad nim pieczy za pomocą kurateli spadku.

Drugą płaszczyzną działań kuratora spadku jest zabezpieczenie całości majątku spadkowego. Kurator dokonuje tu bardzo różnorodnych czynności faktycznych i prawnych, których natura zależy od składu spadku.

¹⁶ Szerzej na temat tej grupy zawodowej P. D r a p a ł a, *Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2010, s. 337 i nast.; M. M a r g o Ń s k i, *Kurator spadku...*, s. 167 i nast.

¹⁷ Twierdząc o legitymacji kuratora spadku do złożenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku: postanowienie SN z dnia 24 października 2001 r., III CKN 366/00 (lex nr 53094); postanowienie SN z dnia 1 czerwca 2000 r., IV CKN 470/00 (lex nr 52484); J. P i e t r z y - k o w s k i, [w:] *Komentarz...*, art. 667, nb. 1; J. K r e m i s, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2008, art. 1037, nb. 91; J. Ś w i e c z k o w s k i, *Instytucja zarządu w polskiej procedurze cywilnej*, Sopot 2002, s. 176; H. W i t c z a k, A. K a w a ł k o, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2006, s. 113; A. S t e m p n i a k, *Postępowanie o dział spadku*, s. 119, Warszawa 2010. Odmiennie B. K o r d a s i e w i c z, [w:] *System Prawa Prywatnego...*, roz. VII, nb. 14, s. 462.

W wypadku napotkania przez kuratora trudności w objęciu majątku spadkowego w zarząd, sąd spadku wydać może komornikowi polecenie wprowadzenia kuratora spadku w zarząd (art. 933 w zw. z art. 667 § 2 k.p.c.). Na etapie sprawowania zarządu kurator spadku potrzebuje zezwolenia nadzorującego go sądu spadku na dokonywanie czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu (art. 935 § 3 w zw. z art. 667 § 2 k.p.c.)¹⁸. Analogicznie do uregulowań przedstawicielstwa ustawowego rodziców (art. 101 § 3 k.r.o.)¹⁹ przyjąć należy, że dokonanie czynności bez wcześniejszego uzyskania zezwolenia sądu skutkuje bezwzględną nieważnością.

Kurator zarządza majątkiem spadkowym do czasu uchylenia kurateli, kierując się względami prawidłowego zarządu. Kurator reprezentuje przy tym wyłącznie interesy spadkobierców, a nie osób trzecich (zapisobierców, uprawnionych do zachowku, Skarbu Państwa). W praktyce egzekwowanie praw spadkobierców może przybierać charakter konfliktowy, zwłaszcza w relacjach z samoistnymi posiadaczami nieruchomości spadkowych liczącymi na zasiedzenie, lokatorami mieszkań wchodzących w skład nieruchomości spadkowych, jednostkami organizacyjnymi gmin sprawującymi wcześniej zarząd nieruchomością spadkową (zarządami mieszkań komunalnych). Osoby, dla których czynności kuratora spadku są niewygodne, starają się czasem nadawać działaniom podejmowanym w ramach zarządu spadku nieobjętego charakter aferalny, odwołując się do występujących w Polsce w przeszłości nieprawidłowości związanych z ustalaniem spadkobierców nieruchomości. Z drugiej strony, kurator spadku może być też osobą stabilizującą obrót prawny, a jego ustanowienie może kończyć uciążliwy dla różnych osób trzecich stan zawieszenia związany ze spadkiem nieobjętym.

Polskie prawo nie przyznaje kuratorowi żadnego zakresu autonomii względem ustanawiającego go sądu spadku, który jest organem sprawującym pieczę nad spadkiem nieobjętym (art. 666 § 1 k.p.c.). W ramach

¹⁸ Wymóg ten nie dotyczy moim zdaniem czynności procesowych. Stanowisko uzasadniam szerzej w: M. M a r g o ń s k i, *Kurator spadku...*, s. 107 i nast. Tak również A. S t e m p n i a k, *Zarząd spadku nieobjętego w ujęciu przepisów KPC – cz. III*, MoP 2010, nr 20 (nieopublikowany w momencie oddawania artykułu do druku).

¹⁹ Uchwała całej Izby Cywilnej SN z 24 czerwca 1961 r., I CO 16/61 (OSNCP 1963, nr 9, poz. 187).

sprawowanego nad kuratorem nadzoru sąd spadku wydaje zezwolenia na dokonywanie czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu w ramach zarządu majątkiem spadkowym (art. 935 § 3 w zw. z art. 667 § 2 k.p.c.) i ważniejszych czynności w pozostałym zakresie (art. 593 k.p.c.). Kurator składa też sądowi spadku sprawozdania z działalności (art. 937 w zw. z art. 667 § 2 k.p.c., art. 166 w zw. z art. 178 § 2 k.r.o.). Sąd spadku może ponadto zobowiązać kuratora do dokonywania konkretnych czynności i wydawać innego rodzaju polecenia, które mogą zostać zaopatrzone rygorem grzywny (art. 938 § 2 w zw. z art. 667 § 2, art. 598 w zw. z art. 605 k.p.c.). Sąd spadku orzeka też o wynagrodzeniu kuratora i zwrocie ewentualnych wydatków poniesionych przez niego z własnych funduszy (art. 939 § 1 w zw. z art. 667 § 2 k.p.c.).

W doktrynie sporne jest, z jakiej pozycji kurator spadku reprezentuje interesy spadkobierców. Zdaniem K. Korzana²⁰ kurator spadku jest przedstawicielem ustawowym spadkobierców, a więc jego działania powodują powstawanie skutków prawnych bezpośrednio w sferze prawnej spadkobierców. Jako przedstawiciel ustawowy kurator spadku składa w tym ujęciu oświadczenia woli w imieniu reprezentowanych spadkobierców. W. Broniewicz²¹ uznaje kuratora spadku za zastępcę pośredniego (pod-

²⁰ K. Korzan, *Zastępstwo strony przez kuratora w postępowaniu cywilnym*, NP 1964, nr 5, s. 504; tenże, *Kurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1966, s. 25; tenże, *Glosa do wyroku SN z dnia 8 lipca 1969 r.*, NP 1971, nr 7-8, s. 1197 i nast. oraz *Stanowisko prawne syndyka masy upadłości i jego kwalifikacje*, PPH 1993, nr 8, s. 8. Tak również: A. M a t a n, *Kurator jako zastępca procesowy strony w postępowaniu administracyjnym*, Roczniki administracji i prawa: Teoria i praktyka 2000, s. 68; A. P o k o r a, *Kilka uwag na temat relacji między syndykiem masy upadłości a podmiotami zajmującymi analogiczne stanowisko oraz zagadnienia pozycji prawnej zarządcy odrębnego majątku w postępowaniu upadłościowym*, [w:] *Wokół problematyki cywilnoprosesowej. Studium teoretyczno-prawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, red. A. Nowak, Katowice 2001, s. 218; A. M. A r k u s z e w s k a, *Sądowe postępowanie spadkowe dotyczące majątkowych praw autorskich*, [w:] *Dziedziczenie własności intelektualnej*, red. M. Załucki, Warszawa 2009, s. 115; M. M a r g o Ń s k i, *Kurator spadku...*, s. 81.

²¹ W. B r o n i e w i c z, *W kwestii stanowiska prawnego kuratora*, Palestra 1968, nr 6, s. 61; tenże, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005, § 132, s. 352. Tak również J. I g n a t o w i c z, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego. Część I*, red. J. St. Piątkowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1985, s. 1212; M. U l i a s z, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II: *Komentarz do artykułów 506-1217*, Warszawa 2007, art.

miot podstawiony), który działa na rzecz osoby zastępowanej, ale w imieniu własnym nawiązuje samodzielnie stosunki w obrocie prawnym. Jednocześnie zwraca się uwagę, że kurator pełni, zwłaszcza w zakresie ustalania spadkobierców, rolę organu pomocniczego sądu spadku²². Orzecznictwo nie rozstrzygnęło dotychczas tej kwestii w sposób jednoznaczny, a poczynione dotąd uwagi dotyczące pozycji prawnej kuratora spadku mają w większości charakter przyczynkowy²³. Wyłom stanowi jedynie wyrok SN z 10 grudnia 2009 r., w którym po przeprowadzeniu analizy sporów doktrynalnych uznano kuratora spadku za zastępcę pośredniego nieustalonych spadkobierców²⁴.

Na marginesie dogmatycznych sporów toczących się w literaturze dodać mogę, że prowadzenie wykładni w kierunku uznania kuratora spadku za podmiot podstawiony uważam za niepożądane także dlatego, iż czyni to z kurateli spadku instrument ułomny. Uznanie kuratora spadku za podmiot podstawiony pozbawia go możliwości skutecznego działania w imieniu spadkobierców i czyni niezbędnym korygujące interwencje ustawodawcy

667, nb. 2; S. K a l u s, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2009, art. 178, nb. 1, s. 1107; St. P i ą t k o w s k i, H. W i t c z a k, A. K a w a ł k o, [w:] *System Prawa Prywatnego...*, roz. II, nb. 137, s. 170; A. S t e m p n i a k, *Recenzja...*, s. 114.

²² M. M a r g o ń s k i, *Kurator spadku...*, s. 82.

²³ Uchwała SN z dnia 2 kwietnia 2008 r., III CZP 12/08, MoP 2008, nr 6, s. 450 (strona w rozumieniu procesowym działająca w procesie w imieniu własnym na rzecz innego podmiotu); Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych: wyrok WSA w Warszawie (zastępca procesowy strony działający w jej imieniu z ustawowego umocowania); wyrok WSA w Krakowie z dnia 7 października 2009 r., II SA/Kr 1040/09 (nie jest przedstawicielem ustawowym lub zastępcą spadkobierców, lecz podmiotem sprawującym w imieniu własnym, pod nadzorem sądu spadku zarząd nieobjętym majątkiem spadkowym); wyroki WSA w Warszawie z dnia 17 kwietnia 2009 r., IV SA/Wa 35/09 oraz IV SA/Wa 2004/09 (podmiot działający z upoważnienia sądu powszechnego na rzecz spadkobierców i w ich interesie). Ponadto w postanowieniu z dnia 26 listopada 2009 r., I CZ 75/09 (Biuletyn SN 2010, nr 2, s. 12) kurator spadku uznany został za kuratora prawa materialnego.

²⁴ Wyrok SN z dnia 10 grudnia 2009 r., III CSK 82/09. W momencie oddawania artykułu do druku SN w składzie 7 sędziów pracował ponadto w sprawie III CZP 78/10 nad odpowiedzią na następujące pytanie prawne: Czy kurator spadku jest biernie legitymowany w sprawie o ustalenie nabycia przez Skarb Państwa na podstawie dekretu z dnia 8 marca 1946 roku o majątkach opuszczonych i poniemieckich (Dz.U. Nr 13, poz. 87 ze zm.) własności nieruchomości wchodzącej w skład spadku?

(lub judykaty SN) w trudnych do przewidzenia miejscach rozsianych po całym systemie prawnym. Tytułem przykładu podać można złożenie przez kuratora wniosku o wydanie z depozytu sądowego przedmiotów wchodzących w skład spadku złożonych do depozytu w związku ze śmiercią spadkodawcy, gdy (co jest regułą) w postanowieniu sądu depozytowego jako uprawnieni do podjęcia depozytu wskazani są spadkobiercy, uzyskiwanie informacji w bankach (kwestia tajemnicy bankowej) czy otrzymywanie wypisów aktów notarialnych, o którym będzie jeszcze mowa. W sytuacjach tego rodzaju, z którymi konfrontowani są praktycy, występowanie z pozycji przedstawiciela ustawowego spadkobierców rozwiewa wątpliwości co do uprawnień kuratora spadku. Stan prawny jest jasny: jeśli uprawnieni są spadkobiercy, kurator jako ich przedstawiciel ustawowy wykonuje przysługujące im prawa. Analogicznie ma się sprawa z ciężącymi na spadkobiercach obowiązkami.

Uznanie kuratora spadku za podmiot podstawiony, działający we własnym imieniu, prowadziłoby natomiast do ograniczenia możliwości skutecznego działania kuratora spadku.

Zakres działania kuratora spadku jest szerszy i znacznie bardziej zróżnicowany niż w wypadku zarządcy nieruchomości w postępowaniu egzekucyjnym i jest tym samym trudniejszy do kazuistycznego uregulowania. Obejmuje reprezentowanie wszelkich interesów spadkobierców związanych ze spadkiem. Odrzucić należy, moim zdaniem, taką interpretację przepisów o kurateli spadku, która jest równoznaczna z koniecznością dokonywania przez ustawodawcę licznych korekt lub wręcz tworzenia nowych instrumentów ochrony praw spadkobierców, o ile ta interpretacja nie jest absolutnie niezbędna. Argumenty dogmatyczne przemawiające za uznaniem kuratora spadku za podmiot podstawiony nie są zaś na tyle silne, by – zanim instytucja kurateli spadku rozwinię się w polskiej praktyce sądowej – rzucać kuratorowi spadku pod nogi kłode nieustających sporów z osobami trzecimi na tle uprawnień kuratora.

3. Występowanie kuratora spadku w obrocie notarialnym

Z zarysowanego powyżej zakresu działalności kuratora spadku wynika, że kurator ten może pojawiać się w obrocie notarialnym potencjalnie w kilku kontekstach.

Po pierwsze, objęcie spadku w zarząd wiąże się z koniecznością ustalenia stanu prawnego nieruchomości spadkowych, ewentualnych praw wchodzących w skład spadku, a także rozpoznania skierowanych przeciwko spadkobiercom roszczeń. Niezbędne może być w tym procesie zapoznanie się przez kuratora spadku z treścią rozmaitych aktów notarialnych. Wypisy wielu z nich kurator odnajdzie w aktach ksiąg wieczystych. Może się jednak pojawić konieczność uzyskania wypisu aktu notarialnego u notariusza. Jeśli spadkobiercy reprezentowani przez kuratora spadku są następcami prawnymi strony lub osoby, dla której zastrzeżono w akcie prawo otrzymania wypisu (art. 110 § 1 pr. o not.²⁵), uznają za dopuszczalne bezpośrednie uzyskanie przez kuratora spadku, jako przedstawiciela ustawowego, wypisu takiego aktu. Jeśli jednak uznać kuratora spadku za zastępcę pośredniego, musiałby on skorzystać z drogi sądowej zgodnie z art. 110 § 2 pr. o not.

Omówiona powyższej kwestia nabiera szczególnego znaczenia na tle testamentów sporządzonych w formie aktu notarialnego. Kurator spadku zobowiązany jest bowiem ustalić w wypadku każdego badanego otwarcia spadku, czy podstawą dziedziczenia nie będzie testament. W tym celu kurator przeszukuje w pierwszym rzędzie ewentualne mieszkanie spadkodawcy. Jeśli krąg notariuszy, przed którymi mogło dojść do sporządzenia testamentu, jest wąski lub istnieją przesłanki pozwalające przypuszczać, że spadkodawca testował w formie aktu notarialnego, kurator może ponadto ustalać istnienie ewentualnego testamentu u wchodzących w rachubę notariuszy, wykazując śmierć testatora. W wypadku testamentu sprawa jest jednak o tyle prostsza, że notariusz może dokonać otwarcia i ogłoszenia testamentu (art. 649 § 1 k.p.c.), o którym zawiadamia kuratora spadku (art. 652 k.p.c.).

Kurator ma o otwarciu spadku zawiadomić spadkobierców (art. 667 § 1 *in fine* k.p.c.). Dlatego wykluczone jest złożenie przez kuratora w imieniu spadkobierców oświadczenia w przedmiocie przyjęcia spadku²⁶. Dopuszczalne jest natomiast złożenie przez kuratora takiego oświadczenia w ramach zarządu majątkiem spadkowym w sprawie spadkowej, w której do dziedziczenia doszedł za życia spadkodawca, jeśli zmarł on przed złoże-

²⁵ Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 ze zm.

²⁶ M. M a r g o ń s k i, *Kurator spadku...*, s. 155.

niem oświadczenia i prawo złożenia tego oświadczenia przechodzi na spadkobierców reprezentowanych przez kuratora spadku (art. 1017 k.c.)²⁷. W takim wypadku niezbędne jest uzyskanie zezwolenia sądu spadku na złożenie przez kuratora oświadczenia, gdyż jest to czynność przekraczająca zakres zwykłego zarządu.

Kolejnym punktem stycznym wymagającym omówienia jest kwestia możliwości skorzystania przez kuratora spadku z instytucji poświadczenia dziedziczenia. Ustaliwszy spadkobierców, kurator składa zazwyczaj wniosek o stwierdzenie nabycia spadku, gdyż jest ono co do reguły niezbędne dla wylegitymowania spadkobierców. W niektórych stanach faktycznych poświadczenie dziedziczenia może być wygodną alternatywą wobec drogi sądowej. Doktryna dopuszcza w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku złożenie zapewnienia spadkowego (art. 671 k.p.c.) przez przedstawiciela ustawowego spadkobiercy, jeśli zna on stosunki osobiste i rodzinne spadkodawcy²⁸. Ze względu na ostatni wymóg wykluczone jest złożenie zapewnienia spadkowego przez kuratora spadku²⁹. Zapewnienie spadkowe jest bowiem oświadczeniem wiedzy³⁰. Podobny jest charakter oświadczeń składanych przez spadkobierców w ramach notarialnego poświadczenia dziedziczenia³¹ i również w tym zakresie wyłączony jest, w mojej ocenie, zastępowanie spadkobierców przez kuratora spadku. Kurator spadku może zatem jedynie zainspirować zwrócenie się przez spadkobierców do notariusza o sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia.

W literaturze przyjmuje się, że kurator spadku nie będzie występował w sprawie spadkowej na etapie działu spadku³². Wraz z objęciem spadku

²⁷ *Tamże*, s. 156.

²⁸ J. Pietrzykowski, [w:] *Komentarz ...*, art. 672, nb. 6; podobnie T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Gudowski, *Kodeks...*, art. 671, nb. 4.

²⁹ M. Margoński, *Kurator spadku...*, s. 171.

³⁰ B. Kordasiewicz, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. X: *Prawo spadkowe*, roz. VII, nb. 20, s. 466.

³¹ R. Wrzecieńek, *Sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia – próba sformułowania definicji*, Rejent 2008, nr 7-8, s. 156; P. Borkowski, *Komentarz do ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.07.181.1287)*, w zakresie zmian do ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. *Prawo o notariacie (Dz.U.08.189.1158)*, LEX/el. 2009, art. 95e praw. o not., uwaga 4.

³² A. Stępnia, *Postępowanie o dział spadku*, s. 119 i cytowana tam literatura.

przez spadkobierców odpada podstawa ustanowienia kurateli. Nie oznacza to jednak, iż wykluczone jest występowanie kuratora spadku w sprawach o dział spadku³³. W skład majątku spadkowego zarządzanego przez kuratora spadku wchodzić mogą bowiem udziały w spadkach nabyte przez spadkodawcę za życia. W takim wypadku kurator będzie niejednokrotnie, gdy wymagają tego względy prawidłowego zarządu, w ramach zarządu majątkiem spadkowym dążył do przeprowadzenia działu spadku z innymi spadkobiercami (lub reprezentującymi ich kuratorami). Dział taki może przybrać formę działu umownego. Do jego przeprowadzenia wymagane jest uzyskanie zezwolenia sądu spadku, gdyż jest to czynność przekraczająca zakres zwykłego zarządu.

Należy w końcu wspomnieć kwestię zbywania przez kuratora spadku nieruchomości spadkowych (udziałów w nieruchomościach). Są to czynności każdorazowo przekraczające zakres zwykłego zarządu i wymagające, co za tym idzie, zezwolenia sądu spadku. Sądy spadku w warunkach polskich niezwykle niechętnie udzielają takich zezwoleń. Z jednej strony jest to zrozumiałe ze względu na systematycznie rosnące ceny nieruchomości i długotrwały charakter postępowań o zarząd spadku nieobjętego. Z drugiej strony – występują stany faktyczne, w których za zbyciem nieruchomości pilnie przemawiają względy prawidłowego zarządu. Zbycie nieruchomości powinno być zaś, w mojej ocenie, po-

³³ Odmienie A. Stempniak, *Recenzja...*, s. 117. Autor wskazuje, że kurator spadku zobowiązany jest czuwać nad całością spadku i nie może występować w sprawie o dział spadku. Pogląd ten uzasadniony jest twierdzeniem, iż zbycie nieruchomości czy nieruchomości (art. 668 k.p.c.) w ramach zarządu spadkiem nieobjętym ma charakter wyjątkowy i przekształcenia majątkowe tego rodzaju powinny być postrzegane jako odstępstwa od reguły. Ze stanowiskiem tym nie zgadzam się. Majątek spadkowy zarządzany przez kuratora spadku ma we współczesnych stosunkach gospodarczych często z natury rzeczy charakter płynny. Kuratela spadku, postępowanie o charakterze nierzadko długotrwałym, nie służy „zamrożeniu” majątku spadkowego, ale zapewnieniu prawidłowego zarządu tym majątkiem. Z obowiązku roztoczenia pieczy nad całością spadku kurator wywiązuje się, obejmując zarządem także substnaty pierwotnych składników majątkowych. Decyzja o dokonaniu przekształceń w majątku spadkowym dyktowana jest wyłącznie przez względy prawidłowego zarządu i w żadnym razie nie ma charakteru wyjątkowego. Por. też uwagi A. Stempniaka dot. zasady zachowania spadku i zasady prawidłowej gospodarki majątkiem spadkowym: A. Stempniak, *Zarząd spadku...* cz. III (nieopublikowany w momencie oddawania artykułu do druku).

strzegane jako jeden z potencjalnych środków prawidłowego zarządu majątkiem spadkowym.

Przygotowanie umowy zbycia nieruchomości wymaga koordynacji między kuratorem spadku, nadzorującym go sądem spadku a notariuszem (i sądem wieczystoksięgowym). Wydanie przez sąd spadku zezwolenia na zbycie nieruchomości poprzedzone będzie zazwyczaj sporządzeniem wyceny nieruchomości, na podstawie której sąd spadku określi w postanowieniu o zezwoleniu na zbycie cenę minimalną. Postanowienie powinno zawierać zezwolenie na zbycie przez kuratora konkretnej nieruchomości za określoną cenę minimalną. Na potrzeby obrotu notarialnego można czerpać w tym zakresie z doświadczeń z częstszym w praktyce zawieraniem umów dotyczących nieruchomości przez rodziców jako przedstawicieli ustawowych dzieci, które to umowy także wymagają zezwoleń sądów opiekuńczych (art. 101 § 3 k.r.o.).

Jeśli tryb wyłonienia nabywcy był przedmiotem zarządzeń nadzorczych sądu spadku, w postanowieniu określona może być też osoba nabywcy. W wypadku umów nietypowych konieczne może być wcześniejsze opracowanie projektu umowy i przedłożenie go przez kuratora spadku wraz z wnioskiem o zezwolenie na dokonanie czynności, aby zezwolenie sądu spadku obejmowało także inne istotne postanowienia umowne.

Ważne jest w każdym wypadku, aby składając oświadczenie, kurator spadku legitymował się prawomocnym postanowieniem o zezwoleniu na dokonanie konkretnej czynności, gdyż w przeciwnym razie umowa będzie, jak wspomniano, nieważna³⁴.

Do czasu jednoznacznego przesądzenia przez orzecznictwo kwestii pozycji prawnej kuratora spadku polecałbym notariuszom zawieranie w akcie notarialnym oświadczenia stawającego, że działa on jako kurator spadku na rzecz spadkobierców określonego spadkodawcy. Jest to, w mojej ocenie, sformułowanie kompromisowe, dopuszczalne przy obu wspomnianych wyżej ujęciach kurateli spadku (przedstawicielstwo ustawowe

³⁴ Zgodnie z wyrokiem SN z dnia 9 kwietnia 2010 r., III CSK 203/09 uchylenie prawomocnego postanowienia sądu opiekuńczego, wydanego na podstawie art. 156 k.r.o., po zawarciu umowy, której dotyczyło udzielone zezwolenie, nie powoduje nieważności tej umowy.

i zastępstwo pośrednie). W polskiej praktyce bardzo rzadko kuratorom spadku wydawane są zaświadczenia o pełnieniu funkcji kuratora (art. 591 k.p.c.). Większość kuratorów legitymuje się w obrocie prawnym odpisami postanowień o ustanowieniu kuratorem spadku, choć poświadczają one jedynie fakt ustanowienia kuratorem spadku w określonym dniu, a nie fakt bieżącego sprawowania tej funkcji.

4. Włączenie notariuszy w zarząd spadkami nieobjętymi

Należy spodziewać się, że praktyczne znaczenie instytucji kurateli spadku będzie w Polsce wzrastało³⁵. Więzy rodzinne, choć ciągle silniejsze niż w Europie Zachodniej, stopniowo się rozluźniają, a masowe procesy migracyjne prowadzą do zwiększającej się liczby otwierających się współcześnie spadków nieobjętych. Nie bez znaczenia jest w tym kontekście wzrastająca wartość nieruchomości spadkowych i mała liczba sporządzanych w Polsce testamentów. Nie do utrzymania jest też stan, w którym, ujmując sprawę wprost, systemowym rozwiązaniem kwestii spadków nieobjętych pozostają w Polsce kradzież i zasiedzenie; chociażby dlatego, że taka sytuacja rodzi groźbę odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa³⁶.

Można w tym kontekście rozważyć możliwości włączenia się notariuszy w sprawowanie pieczy nad spadkami nieobjętymi. Dostrzegam trzy możliwe formy udziału notariuszy w systemie zarządu spadkami nieobjętymi:

- sprawowanie przez osoby będące notariuszami funkcji kuratora spadku,
- sprawowanie przez notariuszy funkcji kuratora spadku jako czynność notarialna,
- przyznanie notariuszom kompetencji sądu spadku przewidzianych w art. 666 i nast. k.p.c.

Prawo o notariacie nie wyklucza sprawowania przez notariusza funkcji kuratora. Z uregulowania art. 84 § 1 pkt 4 pr. o not. wynika jedynie obowiązek wyłączenia się notariusza w sprawie, w której pełni lub pełnił

³⁵ M. Margoński, *Kurator spadku...*, s. 13 i nast.; A. Stempniak, *Zarząd spadku...* cz. I, s. 1002.

³⁶ Szerzej M. Margoński, *Kurator spadku...*, s. 19 i nast., 193 i nast.

on funkcję kuratora. Podjęcie się funkcji kuratora spadku jest zajęciem, o zamiarze podjęcia którego notariusz obowiązany jest powiadomić prezesa rady izby notarialnej (art. 19 § 3 pr. o not.).

Niewątpliwie nie w każdej kurateli spadku, z powodów już wspomnianych, zaangażowanie notariusza (aplikanta notarialnego, asesora, emerytowanego notariusza) jest możliwe do połączenia z wizją notariatu jako instytucji ściśle stroniącej od konfliktów³⁷. Najczęściej jako kandydaci na kuratorów spadku będą jednak wchodzić w rachubę zawodowi pełnomocnicy oraz zarządcy nieruchomości. Z punktu widzenia sądu spadku powierzenie kurateli notariuszowi może być wskazane, gdy zajdzie na przykład potrzeba zbycia nieruchomości spadkowej gdy lub z innych względów sąd spadku dostrzeże konieczność ustanowienia kuratorem spadku osoby dającej szczególną rękojmię prawidłowego zarządu. Kuratela spadku, mimo wielu elementów technicznych, bywa związana ze skomplikowanymi problemami z zakresu prawa rzeczowego, spadkowego, prawa międzyczasowego i międzynarodowego prywatnego. Właśnie z tych względów w krajach związkowych Republiki Federalnej Niemiec, w których występuje instytucja adwokatów-notariuszy, właśnie adwokaci-notariusze stanowią znaczny odsetek wśród osób sprawujących stale funkcje kuratorów spadków. Kurator spadku nie dokonuje zresztą wszystkich czynności sam. Jeśli pozwalają na to okoliczności sprawy, udzielić może na przykład pełnomocnictwa procesowego lub powierzyć zarząd nieruchomością osobie trzeciej. W polskich warunkach niezbędny jest w dłuższej perspektywie proces profesjonalizacji zarządu spadkami nieobjętymi, a wystąpienie w nim osób związanych z notariatem w wybranych sprawach lub w wybranych stadiach kuratel może, w mojej ocenie, jedynie umocnić pozytywny wizerunek notariatu jako elementu systemu ochrony prawnej.

W obecnym stanie prawnym notariusz, który podjąłby się pełnienia funkcji kuratora spadku, działałby jako osoba prywatna. Można by roz-

³⁷ Działanie z pozycji osoby zaufania publicznego nie wyklucza, w mojej ocenie, występowania notariusza także w sytuacjach potencjalnie konfliktowych. Choć czynności te nie mają znaczenia w praktyce notarialnej, można podać tytułem przykładu licytacje notarialne przewidziane w art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. Nr 149, poz. 703 ze zm.) i art. 86 § 2 ustawy z dnia 18 września 2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. Nr 138, poz. 1545 ze zm.).

ważyc rozszerzenie kręgu czynności notarialnych o pełnienie przez notariuszy funkcji kuratora spadku. Krok taki wymagałby przemyślenia kwestii obowiązku przyjęcia przez notariusza każdej kurateli, co do której przesłanki ustanowienia kuratora spadku potwierdzone zostałyby przez sąd spadku. O ile w wypadku braku płynności masy spadkowej pozostaje zawsze możliwość przyznania kuratorowi wynagrodzenia i pokrycia innych kosztów postępowania ze środków sądu ustanawiającego kuratelę (lub obciążenie nimi wnioskodawcy), przymus przyjęcia kurateli ograniczałby możliwość wyłączania się przez środowisko notarialne ze spraw o charakterze konfliktowym.

Podczas dyskusji nad ostatnim rozszerzeniem zakresu kompetencji notariuszy w sprawach spadkowych rozważano także przyznanie notariuszom uprawnień sądu spadku w zakresie zarządu spadkami nieobjętymi. G. Bieniek³⁸ uznał zarząd spadku nieobjętego za zadanie z zakresu ochrony prawnej, o które potencjalnie mogłyby zostać rozszerzone kompetencje notariuszy. Referent opowiedział się jednak przeciwko takiemu rozwiązaniu, wskazując, że faktyczny zarząd i tak sprawuje inna osoba (kurator spadku), i konkludując, iż zasadność zamian obecnych uregulowań jest wątpliwa.

Zasadność zmian polegających na przyznaniu notariuszom dalszych uprawnień sądów spadku jest w dużej mierze kwestią przyjętej wizji miejsca notariatu w systemie organów ochrony prawnej i szerszej koncepcji na polski notariat. Co do sprawowania faktycznej pieczy nad spadkami nieobjętymi przez osoby trzecie zauważyć zaś należy, że pozycja notariusza nie różniłaby się w tym względzie zasadniczo od pozycji sądu spadku, który także zdany jest na sprawowanie pieczy nad spadkiem nieobjętym za pomocą osób trzecich. Rolą organu sprawującego zarząd jest ocena zasadności ustanowienia kuratora spadku (zastosowanie alternatywnych form pieczy), nadzór nad działaniami podejmowanymi przez kuratora i podejmowanie kluczowych decyzji co do zarządu spadkiem nieobjętym.

Przyjęcie modelu sprawowania zarządu spadkiem nieobjętym przez notariusza zbliżałoby w tym zakresie polskiego notariusza do pozycji

³⁸ Por. G. Bieniek, *W sprawie nowych uprawnień notariusza*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, red. R. Szytk, Warszawa-Kluczbork 2006, s. 15-40.

zagranicznych notariuszy pełniących funkcje komisarzy sądowych w sprawach spadkowych (notariusze austriaccy, węgierscy, czescy i słowaccy). Również w Niemczech trwają prace ustawodawcze zmierzające do umożliwienia krajom związkowym przekazywania notariuszom kompetencji sądów spadku w pierwszej instancji³⁹. Cenne byłyby z tego względu pogłębione analizy prawno-porównawcze.

Istotne jest w każdym razie, aby organ sprawujący nadzór nad kuratorem spadku posiadał wystarczająco silną pozycję gwarantującą kuratorowi niezależność. Kurator spadku, który przykładowo prowadzi w postępowaniu cywilnym zażarty spór z organami kontroli skarbowej, tylko wtedy zdolny jest należycie reprezentować prawa spadkobierców, gdy nadzorowany jest przez organ posiadający wystarczające przymioty niezależności. Uwagi wymagałoby także zredukowanie groźby odmowy uznania za granicą kompetencji kuratora spadku ustanowionego i nadzorowanego przez organ notarialny⁴⁰. Wcale nierządka jest bowiem konieczność podejmowania przez kuratora spadku czynności za granicą.

Strukturalne włączenie notariatu w system zarządu spadkami nieobjętymi wymagałoby pogłębionych prac koncepcyjnych. Niewątpliwie dużo zależy tu od dalszego rozwoju tej instytucji prawnej w praktyce sądowej. Włączenie notariuszy w zarząd spadkami nieobjętymi mogłoby jednocześnie zaowocować szybszą reaktywacją tej formy ochrony prawnej, gdyż notariusze mają styczność z wieloma stanami faktycznymi, które mogą stanowić impuls do roztoczenia pieczy nad spadkiem nieobjętym. Póki co, nic nie stoi na przeszkodzie zdobywaniu przez środowisko polskiego notariatu doświadczeń związanych z pełnieniem funkcji kuratora spadku w wybranych sprawach, o ile tylko nie spotka się to z dezaprobatą ze strony organów samorządu notarialnego.

³⁹ Patrz: *Entwurf eines Gesetzes zur Übertragung von Aufgaben im Bereich der freiwilligen Gerichtsbarkeit auf Notare* dostępny na stronie www.bnotk.de/1:464/Meldungen/Aufgabenuebertragung.html

⁴⁰ Dużo w tej kwestii zależy od ostatecznego kształtu przygotowywanego wspólnotowego rozporządzenia w sprawach spadkowych, które ma regulować, oprócz reguł kolizyjnych i właściwości międzynarodowej sądów w sprawach spadkowych, również uznawanie orzeczeń w sprawach spadkowych i europejskie orzeczenia legitymujące spadkobierców i inne osoby uprawnione do zarządu majątkiem spadkowym. Szerzej A. W y s o c k a, *Projekt jednolitego międzynarodowego prawa spadkowego państw Unii Europejskiej*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2010, z. 1, s. 173-210.